

УДК 342.1

Р. Б. Хобор
аспірант*Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України***ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР ЯК РЕГУЛЯТОР МАЙНОВИХ ВІДНОСИН
ПОДРУЖЖЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРАНЦІЇ**

Проголосивши проєвропейський напрям розвитку держави, Україна стає частиною міжнародних інтеграційних процесів, в яких юристи відіграють важливу роль, намагаючись знайти загальні принципи європейського договірного права [1], концентруючи увагу на загальних, універсальних принципах приватного права, що дають можливість поглибити європейську інтеграцію [2, с. 865]. Тому дослідження правової природи шлюбного договору як регулятора майнових відносин подружжя неможливо уявити без аналізу міжнародного досвіду в цій сфері.

На відміну від порівняно молодого вітчизняного сімейного законодавства України, у Франції сімейні правовідносини врегульовані Французьким цивільним кодексом 1804 року, останні суттєві зміни в який внесено законом 1967 року. Власне, сімейним правовідносинам Французький цивільний кодекс 1804 року (далі – ФЦК) виділив юридичні норми Титулів V і VI. Титул V книги третьої, що називається «Про шлюбний договір і про режими майнових відносин між подружжям», містить правові норми, спрямовані на регулювання такого правового інституту, як шлюбний договір, та норми стосовно режиму майнових відносин між подружжям (ст. ст. 1387–1581).

Насамперед відзначаємо, що ФЦК містить легальну дефініцію шлюбного договору, згідно з якою шлюбним договором називається укладений у нотаріальній формі договір, який визначає режим майнових відносин подружжя, і якщо його не укладено, то встановлюється законна спільність майна подружжя, що поширюється на їхнє дошлюбне майно і набуте у шлюбі рухоме майно [3, с. 91–92]. Наведене визначення шлюбного договору цілком відповідає доктрині французького права, в якій шлюб розуміється як укладений у встановленій законом формі цивільний договір, що об'єднує чоловіка та дружину для спільного життя та надання взаємної підтримки [4, с. 323]. Відповідно до вищенаведеної дефініції і побудовані правові норми, що присвячені встановленню інституту шлюбного договору.

Загалом на доктринальному рівні французькі вчені відносять шлюбний договір до цивільно-правових договорів, а це означає, що його сторони мають володіти потрібною право- і дієздатністю. Тому важливими аспектами, на нашу думку, є по-

рядок укладення шлюбного договору згідно з ФЦК та норми його статей про цивільну дієздатність осіб, які укладають шлюбний договір. Тут, зокрема, наголошуємо на тому, що французьке цивільне законодавство встановлює різний шлюбний вік: для чоловіків – 18 років, для жінок – 15 років (ст. 144 ФЦК). Проте особи цього віку визнаються неповнолітніми, оскільки повноліття у Франції настає з 21 року. Тому шлюб неповнолітніх осіб можливий тільки за згодою батьків або інших визначених у законодавстві осіб [5, с. 550–551]. Більше того, неповнолітні не мають права укласти шлюбний договір без згоди на це їх батьків чи осіб, які їх замінюють, тому що не мають потрібної дієздатності. Водночас через те, що сьогодні у Франції дозволені одностатеві шлюби, суб'єктами (сторонами) шлюбного договору можуть бути й особи однієї статі. Проте особи, які мають близькі родинні зв'язки, є свояками або особи, шлюб між якими забороняється за французьким законодавством, не можуть бути суб'єктами шлюбного договору [6, с. 211–213].

Отже, сторонами шлюбного договору у Франції можуть бути як особи різної статі (гетеросексуали), так і гомосексуали за умови, що вони досягли повноліття (21 року). Проте не можуть укласти шлюбні договори родичі, свояки чи інші особи, яким французьким законодавством заборонено вступати у шлюб.

Водночас законодавець у ФЦК закріпив свободу шлюбного договору. Зокрема, ст. 1387 ФЦК надає подружжю право домовлятися про правовий режим подружнього життя, якщо такі домовленості не суперечать добрим звичаям. Тобто умови шлюбного договору обмежено нормативними правилами, що передбачені законодавством. Наприклад, подружжя може заявити у звичайному порядку, що воно бажає підпорядкувати свій шлюб одному з режимів, передбачених ФЦК [7, с. 90]. Зокрема, дотримуючись загальних тенденцій поділу режиму майна подружжя на законний і договірний, законодавець Франції пропонує подружжю вибирати, крім легального режиму спільності, ще декілька варіантів «типових» договірних режимів, розроблених з урахуванням ситуацій, які трапляються найчастіше. Так, зразковими правовими режимами майна подружжя, які можуть бути відображені і в шлюбному договорі, є

режим спільності і режим роздільного володіння майном (*la separation des biens*), який «повністю виключає поняття спільного володіння чи користування ним, залишаючи кожному з подружжя ті права на майно, якими вони володіли до одруження» [7, с. 56–57].

Зважаючи на зазначені класичні способи врегулювання майнових відносин подружжя і презумпцію законного режиму спільності майна подружжя, законодавець Франції передбачив у ФЦК низку правових норм, що допускають заміну законного режиму правового регулювання майнових відносин подружжя законним. Зокрема, у разі смерті одного з подружжя його особисте майно та частина у спільно набутому майні подружжя переходить у власність його спадкоємців. Тобто французьке законодавство не визнає іншого з подружжя спадкоємцем майна після смерті чоловіка (дружини). Тому, беручи до уваги позицію законодавця у правовому регулюванні спадкових відносин, подружжя часто домовляються про укладення шлюбного договору, в якому можна врегулювати майнові (зокрема і спадкові) відносини на свій розсуд.

Водночас, якщо особа бажає, щоб її майно у разі смерті успадкував інший з подружжя, але не бажає укласти шлюбний договір, то вимагається укладення договору дарування на користь другого з подружжя, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню [8]. Фактично за аналогією із вітчизняним законодавством йдеться про спадковий договір, однак, на відміну від українського законодавства, зі змісту ст. ст. 1081, 1082 ФЦК випливає, що французький законодавець виділяє договори про спадкування подружжям свого майна тільки як виняток із правил спадкування за законом або за заповітом. Як слушно з цього приводу зазначає В.В. Васильченко, укладаючи шлюбний договір у формі спадкового договору згідно зі ст. 1094 ФЦК, подружжя отримує навіть своєрідні переваги, порівняно з іншими видами договорів про майно подружжя, оскільки безпосередньо за ним подружжя може передати одне одному як право власності (у тому разі, коли вони не залишать після себе дітей), так і узуфрукт (право користування у разі, коли залишилися діти або інші низхідні родичі) щодо майна, на яке поширюється режим законної частки [9, с. 138]. Однак навряд чи можливо ствердно відповісти на питання, що французький законодавець визначає за спадковим договором якусь особливу правову природу, яка дає змогу прирівнювати його до шлюбного договору. Більш переконливою є теза про аналіз цього інституту тільки як акта дарування між живими особами [9, с. 138].

Водночас у ст. 1394 ФЦК наголошується на тому, що всі договори про майнові відносини між подружжям повинні укладатись за участю нота-

ріуса із залученням подружжя як сторін договору чи їх представників. Водночас ФЦК зобов'язує сторін надавати згоду на укладення шлюбного договору. Тобто французький законодавець наполягає на обов'язковій участі нотаріуса в укладенні шлюбного договору, підписанні сторонами договору в присутності нотаріуса і, відповідно, одночасному посвідченні підписів сторін [7, с. 91].

Крім того, ст. 75 ФЦК зобов'язує фіксувати у свідоцтві про шлюб сам факт укладення шлюбного договору. На думку А.С. Лалетіної, така вимога зумовлена потребою охорони різних підприємницьких відносин. Проте, як зазначає науковець, відсутність у свідоцтві про шлюб відмітки про шлюбний договір не є перешкодою для подружжя заявити про наявність шлюбного договору і тим самим висловити ті чи інші правовідносини, які виникли на основі угоди зі спільного законного режиму, і підпорядкувати їх режиму, який передбачений шлюбним договором. Хоча у разі, якщо не буде достатніх доказів, що шлюбний договір таки укладено, всі відносини подружжя з третіми особами будуть будуватися на основі законного режиму щодо їх майнових відносин [10, с. 60].

Крім того, у ч. 4 ст. 1394 ФЦК закріплена імперативна норма про публічне опублікування шлюбного договору, коли один із подружжя є комерсантом на момент укладення шлюбу чи навіть якщо він стає таким у майбутньому. За невиконання цього правила передбачені санкції, що закріплені регламентами, які стосуються торгових реєстрів [11, с. 54]. Водночас, якщо в свідоцтві про шлюб чітко зазначено, що шлюбний договір не укладено, то у відносинах із третіми особами подружжя буде вважатися таким, що перебуває у шлюбі, на який поширюється режим законної спільності, якщо тільки в договорах, укладених із цими третіми особами, подружжя не скаже про наявність шлюбного договору [10, с. 98].

Законодавець у ст. 1395 ФЦК встановлює момент укладення шлюбного договору і момент набрання ним чинності, зазначаючи, що правочини про майнові відносини між подружжям повинні бути укладені до реєстрації шлюбу і можуть породжувати наслідки тільки з дня укладення шлюбу [12]. Водночас змінити умови шлюбного договору після вступу у шлюб можна через суд у таких випадках:

1. Хтось із подружжя хоче володіти майном окремо чи інакше захистити свої права.

2. Якщо за спільною згодою подружжя бажає змінити правовий режим свого майна. Але це можна зробити тільки тоді, коли подружжя протягом не менш як двох років спільно проживає і управляє майном, за умови нотаріального посвідчення змін, затвердивши у суді за місцем проживання подружжя. Зміни для подружжя набувають чинності з моменту ухвалення судового рішення,

а для третіх осіб – після спливу трьох місяців від моменту внесення відповідної відмітки у свідоцтво про шлюб [10, с. 98].

Згідно зі ст. 1497 ФЦК зміст шлюбного договору може бути різноманітним. Зокрема, змінюючи законний режим правового регулювання майнових відносин подружжя, особи, які вступають у шлюб, можуть у своєму шлюбному договорі домовитися про те, що: а) спільне майно буде складатися з рухомого майна та доходів; б) на спільність не будуть поширюватися правила, що відносяться до управління спільним майном; в) один із подружжя буде мати можливість вилучати з неї (спільності) певні речі за рахунок відшкодування збитків; г) один із подружжя буде мати право на отримання визначеної частини спільного майна до його розподілу; д) подружжю будуть належати нерівні частки; е) між ними буде встановлена спільна сумісна власність. Водночас до всіх майнових відносин, що не стали предметом шлюбного договору, застосовуються правові норми ФЦК про законну спільність.

Водночас не можна не наголосити на тому, що ФЦК не містить норм про умови недійсності шлюбного договору. Однак окремі французькі вчені (А. Коломе, М. Делма-Марті, Б. Дісмаре) стверджують, що шлюбний договір все ж таки може бути визнаний недійсним, якщо не буде дотримано вимог закону щодо форми договору. У разі встановлення недійсності недійсний шлюбний договір вважається таким, що ніколи не існував, а щодо майна подружжя з моменту укладення шлюбу діє законний (легальний) правовий режим. Проте недійсність шлюбного договору не завжди спричинена недійсністю змісту всього договору. Тому, зважаючи на це і на цивільно-правову сутність шлюбного договору у Франції, французька доктрина розрізняє види його недійсності: повну і часткову [13, с. 560; 14, с. 126; 15, с. 178].

Повністю недійсним шлюбний договір визнається у разі недотримання процедури його укладення чи підписання, а також у разі:

- якщо в ньому зазначено більш пізню дату його підписання, ніж дата укладення шлюбу;
- якщо він укладався всупереч волі сторін;
- якщо укладення шлюбного договору відбувалося без участі законного представника, якщо відповідно до закону його участь обов'язкова.

Водночас потрібно враховувати, що згідно з ФЦК недійсність шлюбного договору призводить до недійсності пов'язаних з ним договорів (наприклад, договору дарування подружнього майна). Проте у разі дотримання порядку укладення деякі договори можуть продовжувати свою дійсність (наприклад, оренда приміщення, визнання боргу) після визнання шлюбного договору недійсним.

Часткова недійсність шлюбного договору може бути зумовлена намірами сторін або природою недійсних умов [10, с. 104].

Крім того, шлюбний договір навіть у разі дотримання всіх вимог щодо порядку його укладення, змісту і форми вважається недійсним у разі неукладення шлюбу, оскільки, він набуває чинності з моменту укладення шлюбу. Наприклад, чоловік, який хотів розлучитись, укладає шлюбний договір зі своєю майбутньою дружиною, що допускає ст. 147 ФЦК, яка забороняє укладати новий шлюб до припинення діючого, але не обмежує у такому випадку право укласти шлюбний договір [13, с. 141].

Окремо акцентуємо увагу на питаннях можливості укладення шлюбів гомосексуалами і фактичним подружжям. Через прогалини французького законодавства про фактичні шлюби (конкубінат), тобто спільне проживання чоловіка і жінки без укладення шлюбу, після довгого і проблемного шляху 15 листопада 1999 року у Франції було ухвалено закон про фактичні шлюби, що надав можливість особам, які спільно проживають у незареєстрованому шлюбі, укладати квазішлюбні договори – договори про майнову спільність.

Відповідно до ст. 5151 ФЦК договір про майнову спільність – це контракт, укладений двома повнолітніми особами однієї або різних статей для організації спільного проживання. Цей договір може бути завірений у канцелярії трибуналу (суду першої інстанції) за місцем спільного проживання фактичного подружжя. Для уникнення інцестів ст. 5152 ФЦК встановлює заборону укладати договір про майнову спільність близьким родичам, своякам, особам, які вже перебувають у зареєстрованому шлюбі або раніше уклали чинний договір про майнову спільність. Відсутність підстав для заборони укладати договір про майнову спільність особи, які бажають його укласти, повинні надати секретарю суду, який реєструє цей договір, одночасно із поданням заяви. Договір про майнову спільність реєструється судом, до якого звернулись особи.

У ньому сторони можуть встановити правовий режим їхнього майна. Його умови можна змінити після укладення з дотриманням встановленої законом процедури. Крім того, за спільною заявою сторони можуть скасувати дію такого договору. Він втрачає чинність з дати нанесення на його краях відмітки про припинення його дії; по закінченню 3 місяців з моменту вручення іншій стороні повідомлення про його розірвання, якщо при цьому його копію було надано уповноваженому суду інстанції, або з дати вступу в шлюб чи смерті однієї зі сторін [10, с. 113].

Отже, цивільне законодавство Франції досить вдало змогло поєднати правове регулювання майнових відносин подружжя й осіб, які спільно проживають без укладення шлюбу, надавши їм змогу врегулювати свої майнові відносини, уклавши шлюбний договір або його аналог – договір про

майнову спільність. Попри свою кострубатість (договір про майнову спільність, по суті, є шлюбним договором, який відрізняється від останнього тільки наявністю чи відсутністю між особами зареєстрованого шлюбу), складність визначення правової природи, зазначені види шлюбних договорів дуже ефективно владнали майнові суперечки подружжя. Водночас, незважаючи на не досить детальну регламентацію умов шлюбного договору, французьке законодавство завдяки практиці, що склалась протягом багатьох століть, відзначається високою стабільністю та ефективністю правового регулювання відносин подружжя за допомогою шлюбного договору.

Література

1. Lando O. The Common Core of European Private Law and Principles of European Contract Law / O. Lando // Hastings International and Comparative Law Review. – 1998. – Vol. 21. – № 4. – P. 809–823.
2. Bermann A.G. Comparative Law in the New European Community / A.G. Bermann // Hastings International and Comparative Law Review. – 1998. – Vol. 21. – № 4. – P. 865.
3. Гаспарян А.С. Брачный контракт – гарантия семейного счастья / А.С. Гаспарян, Е.С. Атрохова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. – 315 с.
4. Морандьер Ж. Гражданское право Франции : в 3 т. / Ж. Морандьер. – М. : Изд-во иностр. лит., 1958–1961. – Т. 1. – 1958. – 355 с.
5. Ануфриева Л.П. Международное частное право : в 3 т. / Л.П. Ануфриева. – М. : Издательство БЕК, 2002–. – Т. 2. – 2002. – 620 с.
6. Фединяк Г.С. Міжнародне приватне право : [підручник] / Г.С. Фединяк, Л.С. Фединяк. – К. : Атіка, 2005. – 420 с.
7. Олійник О.С. Шлюбний договір: порівняльно-правовий аналіз різних правових систем : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.С. Олійник. – Івано-Франківськ, 2009. – 112 с.
8. Виды брачных контрактов во Франции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.infrance.ru/entrenous/juridique/mariage-contrat/mariage-contrat.html>.
9. Васильченко В.В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права / В.В. Васильченко // Право України. – 2003. – № 6. – С. 138.
10. Лалетина А.С. Сравнительно-правовое исследование договорного регулирования имущественных отношений супругов в праве РФ и Франции : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / А.С. Лалетина. – М., 2005. – 120 с.
11. Жилинкова И.В. Брачный договор : [монография] / И.В. Жилинкова. – Х. : Ксилон, 2005. – 220 с.
12. Цивільний кодекс (Кодекс Наполеона) 1804 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/707/88>.
13. Colomer A. Droit civil: regimes matrimoniaux / A. Colomer. – P. : Edition Litec, 1994. – 560 p.
14. Delmas-Marty M. Le droit de la famille / M. Delmas-Marty. – P. : Press universitaire de France, 1980. – 350 p.
15. Desmarais Benedicte A. Les regimes matrimoniaux. Guide juridique et pratique / A. Desmarais Benedicte. – P. : Editions de Vecchi S.A., 1996. – 380 p.

Анотація

Хобор Р. Б. Шлюбний договір як регулятор майнових відносин подружжя за законодавством Франції. – Стаття.

У статті розглянуто законодавчі підходи до регулювання майнових відносин подружжя за шлюбним договором у Франції. Встановлено, що сьогодні у Франції дозволені одностатеві шлюби, відповідно, сторонами шлюбного договору можуть бути й особи однієї статі. Проте особи, які мають близькі родинні зв'язки, є своєю, або особи, шлюб між якими забороняється за французьким законодавством, не можуть бути суб'єктами шлюбного договору.

Ключові слова: шлюбний договір, подружжя, шлюб, майнові відносини подружжя, гетеросексуали, гомосексуали, спадковий договір.

Аннотация

Хобор Р. Б. Брачный договор как регулятор имущественных отношений супругов по законодательству Франции. – Статья.

В статье рассмотрены законодательные подходы к регулированию имущественных отношений супругов по брачному договору во Франции. Установлено, что сегодня во Франции разрешены однополые браки, соответственно, сторонами брачного договора могут быть и лица одного пола. Зато лица, имеющие близкие родственные связи, являющиеся свояками, или лица, брак между которыми запрещается по французскому законодательству, не могут быть субъектами брачного договора.

Ключевые слова: брачный договор, супруги, брак, имущественные отношения супругов, гетеросексуалы, гомосексуалы, наследственный договор.

Summary

Khobor R. B. A marriage contract as a regulator of property relations of spouses under French law. – Article.

The article examines the legal approaches to the regulation of property relations of spouses marriage contract in France. Established in France today allowed same-sex marriages, the Party of the marriage contract may be persons of the same sex. Instead, people who have close family ties are close people or person prohibited marriage between them under French law cannot be subjects of the marriage contract.

Key words: marriage contract, spouses, marriage, property relations between spouses, heterosexuals, homosexuals, hereditary contract.